

Παραγωγή γνώσης σε διαδικτυακές κοινότητες πρακτικής: Μια μελέτη περίπτωσης

Περίληψη

Η ραγδαία ανάπτυξη και διαδεδομένη χρήση των κοινωνικών δικτύων τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργήσει ένα νέο δυναμικό γνωσιακό οικοσύστημα με κυρίαρχο χαρακτηριστικό του τη συμμετοχική δράση. Στην κατεύθυνση αυτή, ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιοποίηση άτυπων διαδικτυακών κοινοτήτων που 'φιλοξενούνται' σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης και απαρτίζονται από εκπαιδευτικούς ως πεδία μελέτης. Στη βάση αυτού του προβληματισμού, και με εκκίνηση την προσέγγιση των «κοινοτήτων πρακτικής», η εργασία αυτή επιχειρεί να προσεγγίσει την αναδυόμενη ερευνητική ατζέντα στο εν λόγω πεδίο από την άποψη, τόσο του δυνητικού τους ρόλου στην παραγωγή συλλογικής γνώσης, όσο και της σύνδεσής τους με νέες μορφές άτυπης εκπαίδευσης.

Abstract

The rapid development and widespread use of social media over the past years has created a new dynamic knowledge ecosystem whose dominant characteristic is participatory action. Consequently, researchers are particularly interested in exploiting informal internet mediated communities 'hosted' in social media websites and populated by educators as fields of study. In this view, starting with the approach of "communities of practice" (CoP), this study attempts to investigate the emerging research agenda in this field from the point of view of their potential role in collective knowledge production, as well as their connection with new forms of informal education.

Κυρίως Κείμενο Εργασίας

1. Εισαγωγή

Η έλευση πιο συνεργατικών Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ), και συγκεκριμένα ο κοινωνικός ιστός, ή αλλιώς Web 2.0, έχει δημιουργήσει μια νέα συλλογιστική, τόσο αναφορικά με τον τρόπο επικοινωνίας και έκφρασης των χρηστών όσο και με τον τρόπο που προσεγγίζουμε τη γνώση: η κλασική ανταλλαγή πληροφοριών στο Διαδίκτυο έχει αντικατασταθεί από μια δυναμική διαδικασία συμπαραγωγής, συνδιοργάνωσης, συνανακάλυψης και κοινής χρήσης της πληροφορίας που ξεπερνάει την απλή διάδραση (García-Reñalvo et al. 2012, Kostas & Sofos 2010).

Ειδικότερα, όπως διαπιστώνεται βιβλιογραφικά, μέσα από τη συμμετοχή στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (social media) οι χρήστες έχουν, μεταξύ άλλων, την ευκαιρία: να ενημερώνονται; να επικοινωνούν; να μοιράζονται ιδέες, απόψεις, εμπειρίες, προβληματισμούς και λύσεις; να δέχονται βοήθεια και κριτική; να αναρτούν, να διαμορφώνουν και να ανταλλάσσουν περιεχόμενο; να δημιουργούν κοινότητες αλληλεπίδρασης, υποστήριξης και συνεργασίας; και πιθανότατα υπό προϋποθέσεις να συμβάλλουν ενεργά με την εμπλοκή τους στην οικοδόμηση νέας γνώσης (πχ. μέσω επιχειρηματολογίας, συνεργατικής διερεύνησης, δομημένης αντιπαράθεσης, κ.ο.κ.) (βλ. Jenkins 2006, Kok 2008, Kuhn 1991, Toulmin 1958, Vygotsky 1978, Weinberg & Fisher 2006).

Οι ραγδαίες αυτές αλλαγές, όπως είναι αναμενόμενο, δεν αφήνουν ανεπηρέαστη την εκπαίδευση. Δεδομένων μάλιστα των εξελίξεων, τόσο σε επίπεδο δικτύων όσο και σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο στον τομέα της νόησης και της γνωστικής ανάπτυξης (π.χ. ανάδειξη του κοινωνικού χαρακτήρα μάθησης, της σημασίας του πλαισίου, κ.ο.κ.), έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια ένα νέο πλαίσιο κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κυρίαρχα,

αλλά όχι περιοριστικά, στα εξής πεδία: της Δια Βίου Μάθησης, της υποστηριζόμενης από υπολογιστή συνεργασίας (CSCW), της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης ενηλίκων (βλ. Coutinho & Lisboa 2013, Κώστας και συν 2011, Κωτσίδης & Αναστασιάδης 2018).

Εντός του γενικότερου αυτού πλαισίου μπορεί να ενταχθεί και το έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στο πεδίο των διαδικτυακών κοινοτήτων στο χώρο της εκπαίδευσης. Ένα ενδιαφέρον που, αν μη τί άλλο, πυροδοτείται από τη συνεχώς και αυξανόμενη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε διαδικτυακούς χώρους, όπως αυτή αποτυπώνεται σε μια πληθώρα ερευνών (βλ. Bissessar 2014, Haythornthwaite 2009, Whitehouse et al. 2010).

2. Μεθοδολογία

Μια βιβλιογραφική ανασκόπηση αρκεί για να διαπιστωθεί ότι το πεδίο των διαδικτυακών κοινοτήτων, σε διεθνές τουλάχιστον επίπεδο, παρουσιάζει πλούσια επιστημονική παραγωγή, η οποία κατά κύριο λόγο περιστρέφεται γύρω από θεματικούς άξονες που αφορούν στη διερεύνηση: α) μεθόδων και προσεγγίσεων διδασκαλίας και μάθησης (βλ. Loncar et al. 2014) και β) χαρακτηριστικών και διαδικασιών συγκρότησης (βλ., Macià & Garcia 2016). Ωστόσο, παρά την πληθώρα μελετών, πρόκειται για ένα πεδίο που χαρακτηρίζεται από αντικειμενικές δυσκολίες, κυρίως σχετικά με ζητήματα θεωρητικής θεμελίωσης και εννοιολογικής απόδοσης (Ντρενογιάννη 2017). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ευρύτερης σύγχυσης που επικρατεί στο πεδίο είναι τα ασαφή όρια της τυπολογίας, και η αδιακρίτως χρήση μη ταυτόσημων όρων (π.χ. «κοινότητες πρακτικής», «κοινότητες μάθησης», «κοινότητες ενδιαφέροντος») που επιφέρει και την ανάλογη σύγχυση αναφορικά με το εννοιολογικό πλαίσιο, τις προσεγγίσεις και τις συνεπαγόμενες φιλοσοφικές έννοιες. Την ίδια στιγμή, εντοπίζεται ένα ερευνητικό κενό, στα πλαίσια τουλάχιστον της εκπαιδευτικής έρευνας, που σχετίζεται με τη μη αξιοποίηση αυτών καθεαυτών των διαδικτυακών κοινοτήτων ως πεδίο διερεύνησης και πηγή άντλησης πρωτογενών ερευνητικών δεδομένων.

Στη βάση των παραπάνω προβληματισμών, συγκροτείται εν πολλοίς και το κύριο αντικείμενο πραγμάτευσης της παρούσας διαδικτυακής έρευνας πεδίου η οποία 'φιλοδοξεί' να διερευνήσει, τόσο το δυνητικό ρόλο των διαδικτυακών κοινοτήτων στην παραγωγή συλλογικής γνώσης, όσο και την πιθανή τους σύνδεση με νέες και υποσχόμενες μορφές άτυπης εκπαίδευσης (Schwier et al 2008, Zhang & Nunamaker 2003). Αξιοποιώντας μη-παρεμβατικές (unobtrusive) μεθόδους (βλ. Hine 2011), η εν λόγω έρευνα αντλεί πρωτογενές υλικό από επιλεγμένη άτυπη διαδικτυακή κοινότητα εκπαιδευτικών η οποία φιλοξενείται στον ιστότοπο κοινωνικής δικτύωσης Facebook. Ας προστεθεί ότι, είναι αφιερωμένη σε μια συγκεκριμένη πρακτική, αυτή της εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Βασικό κριτήριο επιλογής της συγκεκριμένης ομάδας είναι το μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει από την άποψη ότι δημιουργήθηκε στη βάση στήριξης των εκπαιδευτικών κατά την περίοδο αναστολής λειτουργίας των σχολικών μονάδων λόγω του ιού Covid19. Η πρωτόγνωρη εμπειρία της μετάβασης στην επείγουσα εξ' αποστάσεως διδασκαλία (emergency remote teaching), όχι μόνο καθιστά την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα πιο επιτακτική από ποτέ (βλ. Flores & Gago 2020, Hodges et al. 2020), αλλά φαίνεται και να παρουσιάζει μια σειρά από νέες ερευνητικές δυνατότητες και προκλήσεις στην αναδυόμενη ερευνητική ατζέντα των διαδικτυακών κοινοτήτων που απαρτίζονται από μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Με δεδομένη την ευρύτερη σύγχυση που επικρατεί στο πεδίο, πρόθεσή μας είναι να προσεγγίσουμε την εν λόγω εργασία με τέτοιο τρόπο ώστε να μην εμπίπτει μεθοδολογικά σε καμιά από τις δυο κυρίαρχες τάσεις στη βιβλιογραφία: δε θα στραφούμε ούτε στην κοινωνική επιστημολογία, ούτε στην ιδεολογική κριτική. Αντιθέτως, για τη σύσταση του θεωρητικού μας υποβάθρου θα στηριχτούμε: α) στην κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση και σε βασικές έννοιες του Lev Vygotsky, όπως οι *κοινωνικές απαρχές της νόησης (social origins of cognition)*, η

διαμεσολάβηση (*mediation*) και η ζώνη επικείμενης ανάπτυξης (*zone of proximal development*) (Vygotsky 1978), αλλά και β) σε βασικές έννοιες των κοινοτήτων πρακτικής (*communities of practice-CoP*), όπως η αλληλεπίδραση ομοτίμων (*peer interaction*), η Νόμιμη Περιφερειακή Συμμετοχή (*Legitimate Peripheral Participation*), η διαπραγμάτευση νοήματος (*negotiation of meaning*) και η πραγματοποίηση (*reification*) (Lave & Wenger 1991, Wenger, 1998).

3. Αποτελέσματα

Τη δεδομένη χρονική στιγμή συγγραφής της σύνοψης εργασίας η εν λόγω έρευνα βρίσκεται σε πολύ πρώιμο στάδιο, και συγκεκριμένα σε αυτό της συλλογής πρωτογενών ερευνητικών δεδομένων «ως έχουν» και «ως είναι» από την επιλεγμένη διαδικτυακή κοινότητα εκπαιδευτικών στο Facebook (Ντρενογιάννη 2017). Κατά συνέπεια, θα αρκεστούμε στο σημείο αυτό σε κάποιες αρχικές παρατηρήσεις τις οποίες και θεωρούμε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες ως προς τις προοπτικές που φαίνεται να προσφέρουν. Διαφαίνεται λοιπόν η δημιουργία ενός περιβάλλοντος που ευνοεί της ανταλλαγή άρρητης γνώσης (*tacit knowledge*) και ενίοτε και τη μετατροπή της σε ρητή γνώση. Η τελευταία όχι μόνο διαχέεται στα μέλη της κοινότητας, αλλά και καταγράφεται, δημιουργώντας δυνητικά μια βάση συλλογικής γνώσης.

4. Συμπεράσματα

Είναι γεγονός ότι, παρά τις τυμπανοκρουσίες ‘αλλαγής’, ‘καινοτομίας’ και ‘Δια βίου εκπαίδευσης’ που συνοδεύουν τη ρητορική για το ‘Νέο σχολείο’, το σώμα της άρρητης γνώσης που ενυπάρχει σε κάθε εκπαιδευτικό και σχολική μονάδα και εμπεριέχει όλο τον πλούτο, αλλά και τις αντιξοότητες/προβλήματα της σχολικής πραγματικότητας παραμένει ανεκμετάλλευτο. Σε αυτή την κατεύθυνση, θεωρούμε ότι η αξιοποίηση των άτυπων διαδικτυακών κοινοτήτων εκπαιδευτικών που ‘φιλοξενούνται’ στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ως πεδίων μελέτης, προσφέρει ενδιαφέρουσες προοπτικές τις οποίες θα πρέπει να εκμεταλλευτούμε. Συγκεκριμένα, οι τελευταίες μπορούν δυνητικά να αποτελέσουν χώρους αξιοποίησης, διάχυσης, καταγραφής, κωδικοποίησης, αλλά και επέκτασης της συλλογικής πρακτικής γνώσης των εκπαιδευτικών εμπλουτίζοντας έτσι την έρευνα με γνώση προερχόμενη από το ίδιο το πεδίο δράσης (Kostas & Sofos 2010). Η γνώση αυτή μπορεί να αποτελέσει τη βάση διαλόγου και με κατάλληλες παρεμβάσεις να οδηγήσει σε εναλλακτικές προσεγγίσεις της επαγγελματικής εξέλιξης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, παρέχοντας ευκαιρίες για έναν κοινό αναστοχασμό πάνω σε ένα επάγγελμα που σταδιακά γίνεται όλο και πιο μοναχικό (Kalantzis & Cope 2008).

5. Βιβλιογραφία

Κώστας, Α., Βρατσάλης, Κ. & Σοφός, Α. (2011). *Διαδικτυακές κοινότητες: Διερεύνηση προσδοκιών εκπαιδευτικών & χρήσης υπηρεσιών*. Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένταξη και χρήση των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία. 28-30 Απριλίου 2011, Πάτρα.

Κωτσίδης, Κ. & Αναστασιάδης, Π. (2018). Η σημασία των «κοινωνικών μέσων δικτύωσης» και ο ρόλος τους στη διαδικασία της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. *Επιστήμες Αγωγής*, (2018), 142-177.

Ντρενογιάννη, Ε. (2017). Άτυπες διαδικτυακές κοινότητες και τόποι συζήτησης online: Ερευνητικές δυνατότητες και μεθοδολογικές προκλήσεις στο χώρο της εκπαίδευσης. Στο Α. Σοφός, Ε. Αυγερινός, Π. Καραμούζης, Λ. Χριστοδουλίδου, & Μ. Δάρρα (Επιμ.), *Εκπαίδευση με χρήση νέων τεχνολογιών: Παιδαγωγική αξιοποίηση ψηφιακών μέσων στην εκπαιδευτική διαδικασία* (σσ. 56-74). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Bissessar, C.S. (2014). Facebook as an informal teacher professional development tool. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(2), 121-135.

- Coutinho, C.P. & Lisboa, E.S. (2013). Social networks as spaces for informal teacher professional development: Challenges and opportunities. *International Journal of Web Based Communities*, 9(2), 199-211.
- Flores, M.A. & Gago, M. (2020). Teacher education in times of COVID-19 pandemic in Portugal: National, institutional and pedagogical responses. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 507-516.
- García- Peñalvo, F.G., Colomo-Palacios, R. & Lytras, M.D. (2012). Informal learning in work environments: training with the social web in the workplace. *Behaviour and Information Technology*, 1(3), 1-3.
- Haythornthwaite, C. (2009). Participatory Transformations. In W. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *Ubiquitous learning*. Champaign: University of Illinois Press.
- Hine, C. (2011). Internet research and unobtrusive methods. *Social Research Update*, (61), 1-3.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T. & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*, 27.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where old and new media collide*. New York: New York University Press.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2008). *New Learning: Elements of a science of education*. New York: Cambridge University Press.
- Kok, A. (2008). Metamorphosis of the mind of online communities via E-learning. *International Journal of Instructional Technology & Distance Learning*, 5(10).
- Kostas, A. & Sofos, A. (2010). *Internet-mediated communities of practice (IMCoPs): A meta-analysis of critical elements*. Proceedings of the 2nd International Conference on Intelligent Networking and Collaborative Systems (INCOS2010). 24-26 November 2010, Thessaloniki, Greece.
- Kuhn, D. (1991). *The skills of argument*. Cambridge: University Press.
- Lave, J. & Wenger, E (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation (Learning in doing: Social, cognitive and computational perspectives)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loncar, M., Barrett, N.E. & Liu, G.Z. (2014). Towards the refinement of forum and asynchronous online discussion in educational contexts worldwide: Trends and investigative approaches within a dominant research paradigm. *Computers & Education*, 73, 93-110.
- Macià, M. & Garcia, I. (2016). Informal online communities and networks as a source of teacher professional development: A review. *Teaching and Teacher Education*, 55, 291-307.
- Schwier, A., Morrison, D. & Ben, D. (2008). *A comparison of formal and non-formal virtual learning communities*. Proceedings of the 7th International Conference Web-based Education (IASTED). 17-19 March 2008, Innsbruck, Austria.
- Toulmin, S. (1958). *The uses of argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Weinberg, A. & Fisher, F. (2006). A framework to analyse argumentative knowledge construction in computer-supported collaborative learning. *Computers and Education*, 46, 71-95.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zhang, D. & Nunamaker, J.F. (2003). Powering E-learning in the millennium: An overview of E-learning and enabling technology. *Information Systems Frontiers*, 5, 207-218.